

NIELS JØRGEN HAAGERUP:

Fenomenet Glistrup

Det parti, som advokaten Mogens Glistrup bildade i Danmark för fem år sedan, fick redan från början en halv miljon röster. Det har under följande val visat en för Danmark anmärkningsvärd stabilitet. Svensk Tidskrifts danske medarbetare, redaktör Niels Jørgen Haagerup, har ägnat partiet och dess grundare en analys, lämpad för svenska läsare. Han påpekar hur partiet hålls utanför beslutsfattandet i Folketinget men att det därför inte är utan betydelse. Han konstaterar att det redan från början etablerade sig som missnöjesparti, ett parti mot skatter och mot höga offentliga utgifter, men detta var opposition mot en borgerlig regering, som inte varit tillräckligt borgerlig. Haagerup menar att man i Sverige bör dra lärdom av Glistrup och hans parti – och han skriver klart ut i vilken riktning.

Det har blivit en myt, att då den danske skatteexperten och advokaten Mogens Glistrup i en intervju i Danmarks radio och sedan också i TV talade om att han inte betalade någon skatt, utbröt en politisk revolution i Danmark. Något ligger det i myten, ty Glistrup har inte bara skaffat sig ett namn som provokatör och partiledare (med den egendomliga titeln kampanjledare). Han och hans rörelse, som kallar sig framstegspartiet, har bitit sig fast inom det danska politiska systemet och bland väljarna. Sedan chockvalet 1973, då antalet politiska partier i Folketinget fördubblades från fem till tio, har det visat en förvånande stabilitet. Det har med små marginaler behållit den storlek, som det nådde 1973, vid två senare val (28 mandat 1973, 24 1975 och 26 1977) och därmed visat en högre grad av stabilitet rent storleksmässigt än något annat danskt parti.

Man kan också säga att partiet kulminerade redan vid starten. Som alla andra partiledare ställde Glistrup naturligtvis upp höga mål: han skulle erövra makten. Den halva miljon röster som han fick 1973 skulle vid nästa val bli en hel miljon och därefter stiga ytterligare. Men Glistrup har aldrig senare nått upp till en halv miljon. Han gick tillbaka 1975, men sedan något framåt 1977. Vid kommunalvalen i mars 1978 demonstrerade framstegspartiet åter en avsevärd stabilitet. Det är inte något utpräglat tillfällighetsparti, och det höll ställningen från 1973, även om det fick en mindre procentandel av rösterna än vid folketingsvalet 1977.

Den senaste opinionsmätningen i mars 1978 – sedan dom fallit i Mogens Glistrups skattemål – visar att antalet väljare, som par-

tiet har, i stort sett är oförändrat. Det har omkring 13 % av väljarna bakom sig, och om det blev ett val i morgon skulle det antagligen åter bli det största oppositionspartiet i Folketinget, så som det är i dag och så som det var åren 1973–75 fram till dess Venstre, Danmarks liberala parti, under Poul Hartling upplevde en kort stark blomstringstid som en följd av Hartlings tid som statsminister och fick 42 mandat.

Provokator eller frihetskämpe

Men hur kan det gå till att ett protestparti med en provokator, visserligen en välbegärd provokator, med ett allt annat än charmerande eller ens förtroendeingivande utseende och med ingen eller obetydlig folklig bakgrund men med sinne för humor kan få en sådan ställning i dansk politik? Har en sjundedel av de danska väljarna verkligen trott Glistrup, då han liknade sig själv vid krigets frihetskämpar eftersom han förstod att utnyttja skattereglerna så att han inte betalade någon skatt alls?

Nej, Glistrup uppfattas som provokator. Men hans sätt att hantera skattemyndigheterna, hans ständiga angrepp mot byråkraterna och mot den offentliga sektorns stora personalförbrukning och mot anslag till diverse kulturella ändamål har vunnit gensvar hos delar av väljarna. Han är en revoltör. Han representerar en politisk opposition på högerkanten i dansk politik, eller rättare ett utbrytningsförsök liksom vänstersocialisterna och i mindre grad Socialistisk folkeparti och kommunisterna på den vänstra flygeln (vilka tillsammans har 21 mandat och något över 10 % av rösterna).

Man skall göra klart för sig, att Mogens Glistrup inte har slagit igenom som den nya stora ledargestalten i Danmark. Han har stannat vid att få 13–15 % av väljarna med sig, och det är på längre sikt utan tvivel fatalt för partiet. Men han har förstått att utnyttja den revolt, som 1973 uppstod mot de etablerade partierna.

Detta framgår av siffrorna. Vid folketingsvalet 1971 fick de fyra "gamla" partierna sammanlagt 158 av Folketingets 175 mandat (plus fyra från Grönland och Färöarna). De fyra partierna är socialdemokraterna, Venstre, Det konservative Folkeparti och Radikale Venstre. Det femte och sista partiet, Socialistisk Folkeparti (den kommunistiske utbrytaren Aksel Larsens parti efter Ungern 1956) fick 17 mandat. Men 1973 fick samma fyra partier bara 104 mandat. Alla gick starkt tillbaka, och detsamma gjorde Socialistisk Folkeparti, som måste lämna röster till vänstersocialisterna och till kommunisterna, som då återkom i Folketinget. Röstkredet gick helt och hållet till protestpartierna i mitten (Centrumdemokraterna och Kristeligt Folkeparti) eller till höger. Av de 54 mandat, som de fyra gamla partierna förlorade, vann Glistrup hälften.

Detta enorma röstkred och den stora misstron mot de gamla etablerade partierna hade naturligtvis flera orsaker. Men det vore fel att ge den ekonomiska krisen skulden. Den hade ännu knappast börjat vid valet 1973. Det var alltså inte arbetslöshet och stagnerande tillväxt som låg bakom Glistrups framträdande. Det var däremot känslan hos ett stort antal väljare att det offentliga slösade med pengar, det var en reaktion

mot ständigt stigande skatter, det var en protest mot förmyndartendenserna inte minst i kulturellt avseende och särskilt kanske mot radio och TV. Det var den enkla medborgarens revolt mot staten, mot partierna, mot makthavarna.

När detta är sagt, skall man också komma ihåg att Glistrup trots allt bara fick något över en sjundedel av rösterna, även om opinionsundersökningar visat att han haft förutsättningar att få upp emot en femtedel av väljarna med sig. En revolt av betydligt omfång alltså, men inte en majoritetsrevolt.

Revolten riktade sig inte speciellt mot socialdemokraterna, även om dessa också i hög grad hörde till de drabbade och först nu, under den kloke Anker Jørgensen, långsamt håller på att vinna tillbaka vad de förlorade 1973. Revolten var vänd mot alla bestående partier.

Särskilt hårt gick den ut över de tre borgerliga partierna Venstre, de konservativa och de radikala. Detta kan, och bör, sättas i samband med den föga framgångsrika regeringen, som de tre partierna gemensamt bildade 1968 och som satt kvar till 1971 under den populära radikalen Hilmar Baunsgaard. Denna trepartiregering hade en hygglig majoritet (98 av Folketingets 179 mandat). Men den lyckades inte stoppa de offentliga utgifternas tillväxt och därmed skatterna som steg rakt uppåt. Den fick ingen ordning på den danska ekonomin, där både den privata och den offentliga sektorn levde över sina tillgångar, vilket medverkade till att skapa det underskott i betalningsbalansen gentemot utlandet som sedan dess har nått astronomisk storleksordning.

En varning för Sverige

Revolten och Glistrupspartiets framväxt innebär ingen protest mot att de borgerliga partierna förde en borgerlig politik. Revolten kom därför att regeringsförändringen 1968 inte givit bättre resultat, att den borgerliga majoritetsregeringen inte varit borgerlig nog, att den hade för låg profil.

Här har Sverige något att lära. Om en ledare finns, kommer ett svenskt framstegsparti (eller vad en svensk Glistrup kommer att kalla det) med stor sannolikhet att bildas, nämligen om många borgerliga väljare får intrycket att det inte spelar någon roll om Sverige har en socialdemokratisk eller en borgerlig regering. Är det ingen märkbar skillnad mellan dem, och om en borgerlig regering för socialdemokratisk politik – av fruktan för fackföreningarna eller andra påtryckningsgrupper eller av fruktan för väljarna – då går det i Sverige på 80-talet som det gick i Danmark under 70-talet.

Vad som skedde i Danmark var att den borgerliga regeringen var för svag, för splittrad inbördes och för nedtryckt av socialdemokraternas opposition. Den började med att skära ned försvarsbudgeten så som radikala ville det, och därmed kom försvaret i den utförsbacke som det tog fem år att komma ur, vilket först skedde med försvarsöverenskommelsen 1973. Nu är försvaret i sig självt inte en faktor som på något sätt bidragit till oron inom dansk politik. Mogens Glistrups automatiska telefonsvarare, som skulle säga "Vi ger oss" på ryska och ersätta det danska militära deltagandet i Nato väckte mycket uppseende (författaren till denna artikel fick ännu 1975 en fråga om

telefonsvararen under ett föredrag i Australien!). Men den togs inte på allvar av vare sig partiets väljare eller folketingsmedlemmar. 1977 anslöt sig framstegspartiet oförbehållsamt, och med Glistrups tysta godkännande, till försvarsöverenskommelsen, och det stöder Natopolitiken.

Väljarna

Framstegspartiet har emellertid inte bara samlat upprörda borgerliga väljare. Partiet har självt hävdad att det är landets näst största arbetarparti – och detta är riktigt. Undersökningar har visat så sent som förra året att inget parti utom det socialdemokratiska har så hög procentandel av arbetarröster som framstegspartiet. Andelen är nästan lika stor som de tre små ytterlighetspartiernas till vänster tillsammans.

Detta betyder naturligtvis inte att arbetarna utgör huvuddelen av Glistrups väljare. Majoriteten utgör alldeles tydligt självständiga företagare, hantverkare och fiskare. Av denna samlade grupp röstade 1977 långt flera för framstegspartiet än för något annat parti, nämligen 34 %. Till jämförelse kan nämnas att de konservativa, som åter ryckte fram, bara fick 17 % av rösterna från samma grupp. Här spelade det in att källskatten och sjukpengarna ålagt företagen en mängd tyngande förpliktelser under senare år. Särskilt drabbas de små och medelstora företagen. Deras ledare och tjänstemän har reagerat genom att rösta på Glistrup.

Glistrupfenomenet är ett uttryck för bristande tillit till politiker och partier i dagens Danmark, men inte till själva det demokratis-

ka systemet. Det kan diskuteras i vilken grad man kan kalla Glistrup en produkt av det demokratiska Danmark. Hans uppträdande på ett partimöte, som TV rapporterade ganska utförligt för någon tid sedan, gav inte övertygande bevis på demokrati inom partiet utan snarare på ett otrevligt fåmansvälde. Många i partiet har också reagerat just för den skull. Men det är inte behovet av en stark man, som ligger bakom Glistrups relativt stora framgång. Däremot har väljarna lämnat det vanliga partipolitiska mönstret.

Detta framgår av att allt färre väljare ansluter sig till de politiska föreningarna. Bland de unga är detta mest påfallande. 1960 var 9 % av de yngre organiserade i de politiska ungdomsförbunden. I dag är procenttalet 2 (två). Så mycket större är medlemsantalet i olika intresseföreningar, som har fått ett allt starkare inflytande, delvis på parlamentets, alltså Folketingets, bekostnad. De enskilda grupperna och inte bara de stora, som LO, markerar sig långt kraftigare än hittills och kräver fast och beslutsamt sin rätt och gör det på ett sätt som ibland skjuter samfundssolidariteten åt sidan.

Återigen är detta inte en följd av den ekonomiska krisen, som har bromsat upp tillväxten och skapat en ny arbetslöshet i Danmark. Den bristande solidariteten kunde man tydligt skönja innan krisen kom. Den förra förklarar inte att Glistruprörelsen uppstod och stabiliserades, men den är en del av dess bakgrund.

Partiets ställning

Den begåvade unge vänsterpolitikern Bertel Haarder uttalar ganska optimistiskt i sin nya bok "Danskerne år 2002 – en begrundet vision" (Vendelkaers forlag): "Det politiska uppbrottet under 70-talet var i verkligheten ett uppror mot auktoriteterna och mot förmynderi... Det finns knappast något folk i världen som har så föga auktoritetstro som det danska!" Den brist på auktoritetstro, som Haarder talar om, framgår också av det stora antal väljare som röstar olika från val till val. En opinionsundersökning i augusti 1977 konstaterade att en tredjedel av alla väljare skiftade parti i valet samma år. Antalet har knappast varit mindre 1973 och 1975.

Det är emellertid anmärkningsvärt, att 81 % av dem som röstade på framstegspartiet 1975 också gjorde det 1977. Det är alltså fel att uppfatta partiet som ett tillfälligt sammanskott av otillfredsställda väljare. Mogens Glistrup har ett ganska fast grepp om de sina. Han har däremot svårt att vidga kretsen av dem. Även med en sjundedel av väljarna och av ledamöterna i Folketinget kan han inte komma närmare den egentliga politiska makten. Hans parti hålls utanför de politiska avgörandena (men inte utanför utskotten i Folketinget, där partiet representeras efter sin storlek liksom andra partier). De många politiska kompromisser, som ingås på Christiansborg och som nödvändigtvis måste förekomma då regeringen har mindre än hälften av mandatet bakom sig, innefattar aldrig framstegspartiet.

Man kan säkert också påstå, att om partiet blev indraget i dessa kompromisser skulle

det mista något av grunden för sin existens och väljarna skulle söka sig till andra partier – antingen redan befintliga eller till nya partier för att kunna demonstrera sitt missnöje med energipolitiken, med skattepolitiken, med förmynderiet. I den meningen utövar kanske Glistruppartiet en nyttig funktion, nämligen som utlösning för en hållning som inte ryms inom ramarna för en politisk process, vilken nödvändigtvis måste utmynna i konkreta beslut. Just för den skull står Glistrupfolket utanför.

Detta betyder inte, att de saknar betydelse. Även om den första stora förskräckelsen över Glistrupfenomenet har lagt sig (och den var stor inom de etablerade partierna) har det tagits ad notam att Glistrups parti kommer att förstärkas, om tillväxten inom den offentliga sektorn stiger för mycket och om inte man håller igen på nyanställningar inom den. Ifråga om det sistnämnda har den ekonomiska krisen skapat större osäkerhet, eftersom socialdemokraterna hoppas kunna hålla arbetslösheten nere genom en kraftig insats inom den offentliga sektorn. Detta har inte gjort avståndet kortare mellan socialdemokraterna och framstegspartiet.

En "normal" roll bland oppositionspartierna till höger om Anker Jørgensens socialdemokratiska minoritetsregering har inte framstegspartiet. Mellan detta och Venstre har klimatet inte heller blivit mildare. Efter sin valseger 1975, en seger som dock vanns på de andra borgerliga partiernas bekostnad, försökte Poul Hartling bilda en flerpartiregering utan framstegspartiet men i förväntan på att det senare inte skulle rösta emot en sådan regering. Men Glistrup

krävde medinflytande, och då han inte fick några löften, vägrade han att utfästa sig att inte rösta mot regeringen. Hartling gav då upp försöket att bilda regering, något som han senare kritiserades för, och banade därmed väg för regeringen Anker Jørgensen.

Även om framstegspartiets röster naturligtvis räknas i Folketinget, betraktas partiet av de andra inte som fullt salongsfärdigt. Det hålls utanför. Under budgetbehandlingen kommer partiet varje år med upp emot tusen ändringsförslag, som alla avslås och som till större delen betraktas som demonstrationer.

Glistrup efter skattedomen

Domen mot Mogens Glistrup i skattemålet mot honom, som föll i Köpenhamn i februari i år, ändrar inte partiets situation och till en början inte heller Gistrups egen. Han blev dömd för skattebedrägeri, men inte för grovt sådant, vilket är en viktig skillnad. Han dömdes till en och en halv miljon kronors böter samt till ett ännu större belopp i omkostnader. Men han dömdes inte till frihetsstraff.

Målet går vidare, sedan åklagarmyndigheten överklagat. Under tiden har Glistrup för länge sedan blivit "normal" skattebetalare, men hans advokatverksamhet har blivit avsevärt begränsad, och själv säger han att han blivit ruinerad. Med domen var han mycket

nöjd, och hans partikamrater talade om ett faktiskt frikännande. Glistrup själv kom med helt otroliga uttalanden i samband med domen, påstod att domaren "fått order om" hur han skulle döma och menade att hela åtalet varit politiskt.

Han väntade med att själv överklaga för att se om socialdemokraterna skulle försöka få honom utesluten ur Folketinget. Men alla partier vägrade att ta ställning till den frågan innan tiden för överklagande utlupit, och så överklagade åklagaren. Nu kommer det hela att fortsätta i åratal, och innan högre rätt, och möjligen Högsta domstolen, fällt sina avgöranden, blir det inte fråga om någon uteslutning. Glistrup blir inte martyr.

Men han blev dömd. Domen har inte påverkat partiet, det visar opinionsmätningar efter domen. På det hela taget är partiets stabilitet bland väljarna ett märkvärdigt fenomen i dansk politik. Om partiet på längre sikt kan hålla ställningen, om det blir lugnare och mindre offentlighet kring personen Glistrup, är kanske tveksamt. Men det är förmodligen en akademisk fråga, ty Glistrup själv kommer förmodligen att medverka till att det inte blir något sådant lugn – och hans skattemål kommer som sagt att fortsätta i åtskilliga år. Hans politiska inflytande är emellertid långsamt på nedgång, i negativ riktning. Dansk politik och danska politiker håller på att vänja sig vid fenomenet Glistrup.